

JUNG KAROL GUSTAW – psychiatra, twórca teorii archetypów oraz psychologii analitycznej, ur. 26 VII 1875 w Keßwil k. Bazylei, zm. 6 VI 1961 w Küssnacht k. Zurychu.

J. był synem pastora, mieszkał i kształcił się w Bazylei, gdzie ukończył studia medyczne. Doktoryzował się w 1900 na podstawie pracy *Zur Psychologie und Psychopathologie sogenannter occulter Phänomene*. W tym samym roku objął w Zurychu posadę lekarza-asystenta w zakładzie dla umysłowo chorych oraz w Klinice Psychiatrycznej Burghölzli Uniwersytetu Zuryckiego. Praktykował w szpitalu Salpêtrière w Paryżu (1902–1903) u P. Janeta, był asystentem E. Bleulera w Burghölzli (1903–1909). W 1905 został docentem psychiatrii oraz ordynatorem kliniki i zaczął wykładać psychiatrię na Uniwersytecie Zurychskim, gdzie założył laboratorium psychopatologii doświadczalnej. Z F. Petersonem i Ch. Ricksherem prowadził w latach 1904–1905 prace nad eksperymentem kojarzeniowym, które przyniosły mu sławę naukową. Pod wpływem lektury *Die Traumdeutung* zainteresował się psychoanalizą Z. Freuda. Ich spotkanie w 1907 w Wiedniu zapoczątkowało sześcioletni okres współpracy. Freud uznał J. za swego najwybitniejszego ucznia i następcę. Mianował go red. naczelnym (w 1909) powołanego przez siebie „Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen”. W 1911 J. został pierwszym prezydentem Międzynarodowego Stow. Psychoanalitycznego. Ze względu na rozrastającą się praktykę prywatną zrezygnował w 1909 ze stanowiska ordynatora, a w 1913 – wykładowcy. Zajął się praktyką prywatną, badaniami naukowymi i pracą pisarską. W 1913, po opublikowaniu heterodoksyjnej pod względem poglądów Freuda książki *Wandlungen und Symbole der Libido* (obecnie wydawanej pt. *Symbole der Wandlung. Analyse des Vorspiels zu einer Schizophrenie*) doszło do zerwania z Freudem. W 1913 J. zrezygnował ze wszystkich stanowisk w ruchu psychoanalitycznym i rozpoczął pracę nad własną koncepcją, którą nazwał psychologią analityczną.

Po zerwaniu współpracy z Freudem J. przeżył kryzys psychiczny, który spowodował zmniejszenie aktywności zawodowej. W tym czasie wykrystalizowały się główne idee psychologii analitycznej: istnienie nieświadomości zbiorowej i osobniczej oraz ich treści. Na ten proces miały wpływ doświadczenia J. związane z okultyzmem – doświadczył jakby

objawień, których treść określił jako to, co istotne w jego pracy. Od lat 20. XX w. rozpoczął badania w celu sprawdzenia swojej teorii. W tym celu udał się na wyprawy badawcze do Afryki Płn. (1921), Arizony i Nowego Meksyku (1924–1925), Kenii (1926) i Indii (1938). Aby dotrzeć do źródłowych struktur psychicznych studiował religijną, psychologiczną i filozoficzną myśl Wschodu, pisma starożytnych gnostyków i średniowieczne traktaty alchemików. Podjął współpracę badawczą z sinologiem R. Wilhelmem, indologiem H. Zimmerem oraz ze znawcą mitologii gr. K. Kerényim. Współpracował z parapsychologiem J. B. Rhine'em oraz z fizykiemnoblistą W. Paulim. Począwszy od podróży z Freudem do USA w 1909, uprawiał rozległą działalność dydaktyczną. Seminarium (prowadzone głównie w USA w latach 20. i 30.) poświęcił m.in. marzeniom sennym u dzieci, koncepcjom F. Nietzschego i życiu symbolicznemu. Prowadził bogatą korespondencję (opublikowane frg. obejmują 1500 listów). W 1930 został honorowym przewodniczącym Niemieckiego Tow. Psychoterapeutycznego. W 1933 przyjął – po rezygnacji E. Kretshmera – stanowisko przewodniczącego Międzynarodowego Tow. Psychoterapeutycznego, co było rezultatem jego krótkich kontaktów z narodowosocjalistycznym rządem w Berlinie. W latach 1932–1942 był wykładowcą Krajowego Instytutu Technicznego w Zurychu, w 1935 został tam prof. nadzwyczajnym oraz przewodniczącym założonego przez siebie Szwajcarskiego Tow. Psychologii Praktycznej w Zurychu. W 1937 prowadził wykłady na Uniwersytecie Yale na temat psychologii i religii, które zapoczątkowały nowy okres w jego pracy. W latach 1943–1944 założył i kierował Katedrą Psychologii Medycznej Uniwersytetu Bazylejskiego. Po rezygnacji zajął się pracą naukową i pisarstwem. W latach 1948–1961 kierował w Zurychu Instytutem Junga. Uczestniczył w sympozjach Eranos organizowanych w Asconie (Szwajcaria), którym przewodniczył.

J. otrzymał wiele doktoratów h.c.: Uniwersytet Yale – 1909; Uniwersytet Fordham – 1920; Uniwersytet w Kalkucie – 1938; Uniwersytet Harvarda – 1936; Uniwersytet w Allahabad – 1937; Uniwersytet w Oxfordzie – 1938; Uniwersytet Hinduski w Benares – 1937; Uniwersytet Genewski – 1945. Od 1934 był honorowym członkiem Cesarskiej Niemieckiej Akademii Nauk Naturalnych Leopoldinum, od 1939 Królewskiego Tow. Medycznego w Londynie, od 1952 Królewskiego Stow. Medyczno-Psychologicznego.

Najważniejsze dzieła J.: *Zur Psychologie und Pathologie sogenannter occulter Phänomene* (L 1902; *O psychologii i patologii tzw. zjawisk tajemnych*, Wwa 1991); *Wandlungen und Symbole der Libido* (L 1912, 1938³; pod nowym tytułem: *Symbole der Wandlung. Analyse des Vorspiels zu einer Schizophrenie*, Z 1952⁴, Ol 1996⁷; *Symbole przemiany. Analiza preludium do schizofrenii*, Wwa 1998); *Die Psychologie der unbewußten Prozesse* (Z 1917, 1918²; pod nowym tytułem: *Das Unbewusste im normalen und kranken Seelenleben*, Z 1926³, 1936⁴; pod zmienionym tytułem: *Über die Psychologie des Unbewußten*, Z 1943⁵, 1960⁸); *Psychologische Typen* (Z 1921, Ol 1989¹⁶; *Typy psychologiczne*, Wwa 1997); *Psychologie und Religion* (L 1940, Fr 1971⁵; *Psychologia a religia*, Wwa 1970, 1997); *Psychologie und Alchemie* (Z 1944, 1952²; *Psychologia a alchemia*, Wwa 1999); *Vom Wesen der Träume* (Ciba-Zeitschrift 9 (1945), 3546–3557; *O istocie snów*, Wwa 1993); *Die Psychologie der Übertragung* (Z 1946; *Psychologia przeniesienia*, Wwa 1993); *Symbolik des Geistes* (Z 1948); *Antwort auf Hiob* (Z 1952, 1983⁸; *Odpowiedź Hiobowi*, Wwa 1995); *Mysterium coniunctionis. Untersuchungen über die Trennung und Zusammensetzung der seelischen Gegensätze in der Alchemie* (I–III, Z 1955–1957; *Mysterium coniunctionis. Studia o dzieleniu i łączeniu przeciwieństw psychicznych w alchemii*, Wwa 2002); *Ein moderner Mythos. Von Dingen, die am Himmel gesehen werden* (Z 1958, St 1964²; *Nowoczesny mit. O rzeczach widywanych na niebie*, Kr 1982).

Pośmiertnie wydano: *Erinnerungen, Träume, Gedanken* (Z 1962, 1999¹¹; *Wspomnienia, sny, myśli*, Wwa 1993, 1999³); *Zur Psychologie westlicher und östlicher Religion* (Z 1963, Ot 1971, 1988⁵); *Die Dynamik des Unbewussten* (Z 1967, Ol 1987⁵); *Analytical Psychology. The Tavistock Lectures* (Lo 1968; w języku niem. *Über Grundlagen der analytischen Psychologie. Die Tavistock Lectures 1935*, Z 1969, Ol 1975²; *Podstawy psychologii analitycznej. Wykłady tavistockie*, Wwa 1995); *Aion. Beiträge zur Symbolik des Selbst* (Ol 1976, 1989⁷; *Aion. Przyczyunki do symboliki Jaźni*, Wwa 1997); *Die Archetypen und das kollektive Unbewußte* (Ol 1976, 1989⁷); *C. G. J. Speaking. Interviews and Encounters* (Pri 1977; *Rozmowy, wywiady, spotkania*, Wwa 1999); *Dream Analysis. Notes of the Seminar Given in 1928–1930* (Lo 1984; *Analiza marzeń sennych*, Wwa 2002); *The Psychology of Kundalini Yoga. Notes of the Seminar Given in 1932* (Pri 1996; *Psychologia*

Kundalini-jogi, Wwa 2003). Dzieła J. wydano pt. *Gesammelte Werke* (I–XX, Z 1958–1994, XXI–XXIII: *Supplementband*, Z 1987–1995). Od 1949 ukazuje się seria „*Studien aus dem Carl-Gustav-Jung-Institut*”, publikująca rezultaty badań Instytutu Junga.

W języku pol. wydano także: *Archetypy i symbole. Pisma wybrane* (Wwa 1976, 1993³); *Rebis, czyli Kamień filozofów* (Wwa 1989); *Podróż na Wschód* (Wwa 1989, 1992²); *O naturze kobiety* (Pz 1992); *Symbol przemiany w mszy* (Wwa 1992); *Mandala. Symbolika człowieka doskonałego* (Pz 1993); *Zasadnicze problemy psychoterapii* (Wwa 1994); *O istocie psychiczności. Listy 1906–1961* (Wwa 1996).

J. już w okresie szkolnym zaznajamiał się z myślą filozoficzną (m.in. J. W. Goethego). W czasie studiów czytał dzieła I. Kanta, A. Schopenhauera, F. Nietzschego, C. G. Carusa, E. von Hartmanna. Interesował się najnowszymi osiągnięciami psychiatrii, okultyzmem i spirytyzmem, czyniąc je przedmiotem swojej rozprawy doktorskiej. Podczas pracy w klinice Burghölzli prowadził badania nad schizofrenią oraz nad testem skojarzeń słownych É. Claparède'a; test ten ulepszył, dostosowując do diagnostyki psychiatrycznej. Pod wpływem P. Janeta i T. Flournoya rozwinął, na podstawie swojej pracy eksperymentalnej, teorię „uczuciowo zabarwionych kompleksów”, rozumianych jako automatyzmy psychiczne o podłożu afektywnym. Wyniki badań J. mogły być dowodem na istnienie nieświadomości dynamicznej, którą postulował Freud, J. zapoznał się z więc z psychoanalizą i rozpoczął współpracę z jej twórcą. Przyjął Freuda koncepcję nieświadomości, jednak współpraca osłabła po serii wykładów J. na Uniwersytecie Fordhuma, podczas których zaprezentował własne ujęcie niektórych podstawowych dla psychoanalizy zagadnień, zwł. libido i kompleksów. Na podstawie swoich badań J. stwierdził, że libido ma charakter nie tylko seksualny – jak to głosił Freud – a, co za tym idzie, etiologii zaburzeń psychicznych nie można sprowadzić do jednego źródła. Libido jest wg J. energią psychiczną, której źródłem są przeciwieństwa wpisane w strukturę osobowości człowieka. Opierając się na tezach swojej rozprawy doktorskiej dotyczącej somnambulizmu i mediumizmu, J. twierdził, że przynajmniej niektóre przejawy nieświadomości antycypują rozwój osobniczy. Na podstawie wyników badań nad schizofrenią postawił tezę, że w każdej jednostce istnieją różne „dominanty psychologiczne” – kompleks Edypa jest

jedynie jedną z wielu – które przynależą do gatunku i są obecne w każdej jednostce. Te poglądy na nieświadomość zdecydowały, że J. zakwestionował podstawową rolę „wyparcia” na rzecz uznania „projekcji treści nieświadomości do świadomości” za podstawowy mechanizm psychiczny. Freud nie przyjął argumentacji J. i nastąpiło zerwanie współpracy. Po rozstaniu z Freudem J. wszedł w okres budowania teorii. Rozwinął wówczas swoją metodę „aktywnego obrazowania”, w której do eksploracji ludzkiej psychiki wykorzystywał obrazy pojawiające się w snach i marzeniach przy przebudzeniu. Przeżył wtedy serię doświadczeń – które opisuje jako stopniowe przekazywanie mu wiedzy z nieświadomości – zakończonych tezą: „Jaźń jest zasadą, archetypem orientacji i sensu – na tym właśnie polega jej zbawienne działanie”. Owe przekazane mu treści określa jako „tworzywo jego życia”, zaś „później dodane szczegóły były tylko uzupełnieniem i objaśnieniem”. Wyniki uprzednich badań J. w połączeniu z tymi doświadczeniami stały się podstawą jego antropologicznej i psychologicznej teorii człowieka oraz praktyki psychoterapeutycznej, które nazwał psychologią analityczną.

W swojej teorii J. przyjął psychologiczny punkt wyjścia, kierując się zasadami „psychicznej totalności” (zasada integracji przeciwieństw w pełni) i psychicznej energii (zasada zachowania energii psychicznej). Podstawowe kategorie jego antropologii to: „psyche”, „nieświadomość”, „nieświadomość zbiorowa” i „archetyp”. „Psyche” to całość procesów psychicznych: świadomych i nieświadomych, część człowieka, której funkcją i celem jest poznanie. Całe poznanie ludzkie dokonuje za jej pośrednictwem (odcina się J. od psychizmu i panpsychizmu). „Psyche” jest równie rzeczywista jak ciało; posiada własną strukturę, prawa, które nią rządzą oraz środki wyrazu. Odróżnia przy tym „psyche” od duszy i ducha, traktując te ostatnie jako funkcje „psyche”. „Psyche” składa się z dwóch obszarów: świadomego i nieświadomego. Udział w obydwu częściach ma „ja” – „podmiot świadomości” – zespół wyobrażeń, który stanowi centrum pola świadomości i posiada wysoki stopień ciągłości oraz tożsamości.

Świadomość jest nastawiona na przystosowanie jednostki do świata zewnętrznego i stanowi tylko niewielką część „psyche”. Świadomość jest wytworem wtórnym wobec nieświadomości; jej funkcją jest utrzymanie związku treści psychicznej z „ja”. Tę część „ja”, która jest zwrócona ku światu

zewnątrznemu, nazywał J. personą. „Persona” chroni „ja” przed światem, otaczając je jakby maską wyrażającą to, czym jednostka wydaje się być. Jest więc kompromisem pomiędzy „ja” a świadomością zbiorową – zespołem norm społecznych nadających kierunek świadomości grupy (przyjmowanych zwykle w sposób nieprzemyślany). Te elementy, które są w „ja”, a nie są reprezentowane w „personie”, J. określał mianem cienia. Integracja „cienia” z „personą” w „ja” jest jednym z warunków dojrzałości osobowości. Świadomość pełni 4 podstawowe funkcje poznawcze. Łączą się one parami w dwie prostopadłe osie: myślenie-uczucie oraz percepcja-intuicja. Pomiedzy elementami pary istnieje stosunek kompensacyjny. Działają one na zasadzie wyłączenia: jedna z funkcji jest akcentowana w poznaniu (funkcja wyższa), funkcja, która jest jej przeciwieństwem (funkcja niższa) pojawia się w formie podrzędnej (np. w snach, w objawach neurotycznych). Pozostałe funkcje pełnią role pomocnicze. W zależności od dominującej funkcji J. wyróżnił 4 typy funkcjonalne, określające w jaki sposób człowiek pojmuje i kształtuje dane doświadczenia. Określił typ postawy psychologicznej, na osi introwersja – ekstrawersja, na podstawie kierunku przepływu energii psychicznej (do wewnątrz bądź na zewnątrz). Kombinacje tych typów dają 8 jungowskich typów psychologicznych.

Nieświadomość składa się ze sfery nieświadomości indywidualnej i nieświadomości zbiorowej. Część indywidualna zawiera treści wyparte i zapomniane przez jednostkę w czasie trwania życia osobniczego – bądź ze względu na zbyt małą pojemność świadomości, bądź ze względu na to, że są w świadomości niepożądane. Nieświadomość zbiorowa (kolektywna) zawiera treści niespecyficzne dla jednostki – te, które wynikają z odziedziczonej struktury mózgowej. Są one duchowym dziedzictwem rozwoju ludzkości, które odradza się w każdej jednostce. Dziedzictwo to jest wspólne wszystkim ludziom, stanowi podstawę i nieustanne źródło każdej indywidualnej psychiki. Świadomość zależy więc od nieświadomości, a ta przekazuje świadomości głos podstawowej natury człowieka – obiektywnej psychiki. Celem nieświadomości jest zachowanie integralności procesu psychicznego. Jej treści dochodzą do głosu w marzeniach sennych, aktywności twórczej, symbolach religijnych, fantazjach i wizjach, w postaci objawów lub kompleksów.

Właściwą treścią nieświadomości zbiorowej są archetypy, tzn. wzory

instynktowych (psychicznie koniecznych) reakcji na podstawowe sytuacje życiowe. Ich liczba jest ograniczona. Dzięki wrodzonym predyspozycjom doprowadzają, z pominięciem świadomości, do takiego sposobu postępowania, który jest konieczny psychicznie, reprezentują bowiem dane pierwotnej „psyche”. Archetypy zawierają duży ładunek energii psychicznej, są dominujące funkcjonalnie i wywierają determinujący wpływ na całe życie psychiczne. Oglądane od wewnątrz archetypy okazują się czymś noumenicznym, bowiem w bezpojęciowym, obrazowym języku nieświadomości występują w formie uosobionej albo symbolicznej. Motywy obrazów archetypowych są jednakowe we wszystkich kulturach i odpowiadają filogenetycznie ukształtowanej części struktury człowieka. Archetypy dla jednostki istnieją a priori i mają niezmienną istotę znaczeniową oraz są w nich zawarte przeciwieństwa (np. anima – animus, Stary Mędrzec – Wielka Matka, persona – cień). Archetypy istnieją per se – niedostrzegalne, potencjalnie obecne w każdej „psyche” oraz w formie zaktualizowanej – dostrzegane w świadomości. Udostępnienie zasobu archetypicznego własnej „psyche”, zintegrowanie ze świadomością prowadzi do włączenia jednostki w odwieczny proces kosmiczny. Połączenie nieświadomości i świadomości następuje w centralnym punkcie, który J. określił jako nadświadomość, czyli Jaźń. Dopiero w momencie integracji „Jaźni” można mówić o pełnym człowieku. Drogą do tego stanu ma być również terapia analityczna, rozumiana nie tylko jako droga uzdrowienia, ale również zbawienia, jako ostatecznego spełnienia duchowych pragnień człowieka

Konstruując obraz człowieka i świata J. uwzględniał to, co wspólne różnym ludziom mimo odmienności epok i kultur, z których pochodzą. Podjął badania tekstów gnostycznych, tradycji ezoterycznej i okultystycznej, a także studia nad psychologią, filozofią i religią Wschodu. Napisał komentarz do przełożonego przez R. Wilhelma tekstu traktatu taoistycznego *The Secret of the Golden Flower. A Chinese Book of Life* (Lo 1931; *Sekret złotego kwiatu*, Oława 1995), komentował z pozycji psychologa europejskiego systemu filozoficzno-medytacyjne Indii, Chin i Japonii (m.in. komentarz psychologiczny do *Tybetańskiej Księgi Wielkiego Wyzwolenia*). Z Kerényim prowadził badania nad mitologią gr. Rezultatem tych badań była książka *Einführung in das Wesen der Mythologie* (A 1941, Z 1951⁴). Prowadził też badania nad alchemią, którą

uważał za prekursorkę psychologii w czasach, gdy nauki jeszcze nie zdążyły się wyspecjalizować, a granica między tym, co subiektywne a tym, co obiektywne, była płynna. Interesował się zjawiskami paranormalnymi. Sądził, że zdobycze współczesnej fizyki w połączeniu z badaniami psychologicznymi pozwolą je wyjaśnić. Korespondował z Rhinem, który badał zagadnienie percepcji pozazmysłowej. Z Paulim był autorem koncepcji synchronii akauzalnej, nad którą prowadzili wspólnie badania, a wyniki opublikowali w pracy *Synchronizität als ein Prinzip akausaler Zusammenhänge*.

J. zajmował się psychologią religii. Religię w ogóle uważał za swego rodzaju pierwotny system psychoterapeutyczny, a religijność za jedną z podstawowych, archetypicznych potrzeb człowieka. W pracy badawczej koncentrował się na naturze i ekspresji symboli religijnych oraz na ich funkcji jednoczenia pierwotnych przeciwieństw w doprowadzaniu człowieka do pełni. Uznawał istnienie archetypu Boga, dystansując się od jednoznacznych stwierdzeń na temat Jego istnienia, jako nie należących do dziedziny psychologii.

Obraz świata i człowieka, liczne koncepcje i hipotezy J., zwł. koncepcja archetypów, spotkały się z różnymi, niejednokrotnie skrajnymi, ocenami. Krytykowane z wielu stron, idee te silnie oddziaływały na naukę i kulturę. Szczególny wpływ wywarły na filozofię (A. J. Toynbee) oraz nauki humanistyczne: antropologię kulturową (C. Geertz), teologię (P. Tillich, P. Evdokimov), religiologię (M. Eliade) i zwł. psychologię humanistyczną i tzw. psychologię transpersonalną. Ze swym głęboko gnostyckim światopoglądem jest uważany za prekursora ruchu New Age.

J. Jacobi, *Die Psychologie von C. G. J.*, Z 1940, F 2001¹⁸ (*Psychologia C. G. J.*, Wwa 1968, 1993²); A. Storr, *Jung*, Lo 1973 (*Jung*, Wwa 2000); M.-L. von Franz, *On Divination and Synchronicity*, Tor 1980 (*Wróżenie a zjawisko synchroniczności*, Wwa 1995); *Jungian Analysis*, La Salle 1982, Ch 1995²; Z. Rosińska, *Jung*, Wwa 1982; A. Samuels, *J. and the Post-Jungians*, Lo 1984; G. Wehr, *Carl Gustav J.*, Mn 1985 (*Carl Gustav J.*, Wr 1998); A. Samuels, B. Shorter, F. Plaut, *A Critical Dictionary of Jungian Analysis*, Lo 1986 (*Krytyczny słownik analizy jungowskiej*, Wałbrzych 1994); R. Brooke, *J. and Phenomenology*, Lo 1991; P. Young-Eisendrath, J. Hall, *J. Self Psychology. A*

Constructivist Perspective, NY 1991; Cz. Nosal, *Diagnoza typów umysłu. Rozwinięcie i zastosowanie teorii J.*, Wwa 1992; K. Pisarkowa, *Język według J. O czytaniu intencji*, Kr 1994; *The Allure of Gnosticism. The Gnostic Experience in Jungian Psychology and Contemporary Life*, Ch 1995; L. Corbett, *The Religious Function of the Psyche*, Lo 1996; Z. W. Dudek, *Psychologia integralna J. Człowiek archetypowy*, Wwa 1996; F. McLynn, *Carl Gustav J.*, Lo 1996 (*Carl Gustav J.*, Pz 2000); R. Noll, *The Aryan Christ. The Secret Life of Carl J.*, Lo 1997; M. D. Faber, *Synchronicity. C. G. J., Psychoanalysis, and Religion*, Westport 1998; S. Shamdasani, *Cult Fictions. C. G. J. and the Founding of Analytical Psychology*, Lo 1998; M. Stein, *J. Map of the Soul*, Ch 1998; R. Hayman, *A Life of J.*, Lo 1999; *J. in Contexts. A Reader*, Lo 1999; A. Warmiński, *Filozofia sztuki Carla Gustava J.*, Kr 1999; Z. Płużek, *Proces twórczego kształtowania osobowości w świetle teorii C. G. J.*, Lb 2001.

Rafał Bartczuk